

SPĂTARUL PAVEL CRISTEA — CTITOR BĂCĂUAN

de GEORGETA POPOVICI

Privită sub toate aspectele : economic, politic, social, cultural, istoria oraşului şi judeţului Bacău n-a făcut obiectul unor preocupări multilaterale şi exhaustive. Preocupări restrânse, de genul celor citorva monografii scrise în prima jumătate a secolului XX, n-au acoperit toate compartimentele vieţii urbane şi rurale a spaţiului pe care în prezent îl numim judeţul Bacău. Cercetarea istorică este îngreunată din cauza lipsei unor instrumente de lucru ; de aceea ni se pare de primă importanţă editarea într-un corpus a documentelor care privesc oraşul şi judeţul Bacău, începînd cu acel bine cunoscut privilegiul comercial emis de Alexandru cel Bun în anul 1408, octombrie 6¹ — care constituie prima menţiune documentară certă a oraşului Bacău.

Pentru un oraş care s-a dezvoltat neîntrerupt, situat secole de-a rîndul între primele oraşe ale Moldovei, datorîndu-şi prosperitatea intensei vieţi economice, dezvoltată pe două direcţii — meşteşuguri şi negoţ — socotim necesară situarea lui istorică într-un spaţiu mai larg, elementele de istorie locală fiind raportate la situaţia generală a ţărilor române în toate etapele istorice. Dezvoltarea economică a oraşului în secolul al XIX-lea este ilustrată într-o catagrafie din anul 1845² în care Bacăul este inserat între primele cinci mari oraşe ale Moldovei, alături de Iaşi, Botoşani, Galaţi, şi Roman, specificîndu-se că familiile meşteşugarilor şi negustorilor alcătuiau circa 30 % şi respectiv 34 % din totalul familiilor. Credem că situaţia a fost asemănătoare în toată perioada finală a feudalismului, raportul de forţe fiind cu mici oscilaţii, aceiaşi.

Activitatea comercială preponderentă în oraşul Bacău secole de-a rîndul, favorizată de aşezarea sa pe marele drum transcontinental care traversa Europa de răsărit, configurează aşezării urbane caracterul de tîrg. Cu această denumire, de tîrg, continuăm să-l găsim consemnat în documente contemporane perioadei discutate³, prima jumătate a secolului al XIX-lea. Spre deosebire de alte oraşe în care pro-

1 M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, vol. II, Iaşi, 1932, p. 631—632.

2 *Istoria României*, III, Bucureşti, 1964, p. 983.

3 Hrisovul tîrgului Bacău, Bacău, iulie 23, Arh. St. Iaşi, lit. M. 526, vol. 5. f. 28.

ducția meșteșugărească constituie veriga principală a vieții economice urbane, Bacăul se dezvoltă mai ales datorită traficului comercial, lucru dovedit și de preponderența numărului familiilor negustorești față de cele meșteșugărești.

Desigur, mărfurile agricole ocupă un loc esențial în acest trafic, însuși târgul fiind înzestrat în această perioadă cu un ocol al său, sau „un loc de țarnă”⁴ pentru locuitorii săi.

Proprietarii satelor mărginașe sînt antrenați în această activitate comercială fie direct, fie prin arendași, concurența lor cu negustorii ajungînd uneori să constituie mobilul unor neînțelegeri pe care trebuie să le rezolve Isprăvnicia. Astfel boierul Pavel Cristea, care ne-a reținut atenția datorită perseverenței cu care a urmărit ca averea sa să fie investită pentru crearea unui spital în orașul Bacău, într-o vreme în care aici nu funcționa decît un mic spital evreiesc⁵, înființat în anul 1847, se afla în conflict cu negustorii din Bacău pentru o moară⁶. Fondul Isprăvnicii Bacău este bogat în asemenea exemple. De altfel activitatea ctitoricească pe care au exercitat-o unii boieri și negustori băcăuani în perioada finală a feudalismului nu s-ar putea explica decît prin înflorirea economică a orașului, a unei acumulări materiale precum și a forței de muncă care să le concretizeze. Resursele materiale sînt de obicei rezultatul unor extorcații funciare la care este supusă populația rurală, consecință a obligațiilor feudale care o împovărau.

Avînd în vedere toate aceste lucruri, am urmărit ipostaza de ctitor a spătarului⁷ Pavel Cristea, poate singurul boier băcăuan care și-a legat numele de ridicarea integrală a două biserici pe moșiile sale Chetrișul și Izvoarele, de ridicarea Catedralei Sfîntul Nicolae din orașul Bacău, al cărei principal și substanțial donator este, precum și — aici rezidă importanța ctitoricească pe care o atribuim lui Pavel Cristea — a spitalului din orașul Bacău, edificiu căruiua îi lasă aproape întreaga sa avere, urmărind ca în bugetul proiectatei instituții, să intre și venitul moșiei Izvoare, pe care-l lasă numai cu drept de uzufructuară moștenitoare sale. Această clauză presupune interesul absolut pe care l-a acordat donatorul edificiului acesta.

Iubitor de cultură, Pavel Cristea își înscrie numele, alături de alți boieri băcăuani, ca hatmanul Alecu Aslan, spătarul Vasile Sturza, spătarul Grigore Morțun, pe listele de subscripții încheiate pentru editarea unor cărți prin coletă publică⁸.

Urmărind datele biografice ale spătarului Pavel Cristea, păstrate într-un preambul la un testament al său din anul 1852 (devenit caduc prin moartea soției sale), aflăm că este de origine albaneză, venit în Moldova în anul 1802 pe cînd avea 9 ani, în timpul domniei lui Alexandru Moruzi (1802-1806). Își continuă studiile, începute în Imperiul

4 Arh. St. Bacău, doc. VII/74.

5 Arh. St. Iași, Tr. 1318, op. XVI, 1481/48.

6 Idem, Fond Isprăvnicia Bacău, Tr. 940, op. 1082/99.

7 La început căminar.

8 *Aristomen și Gorgo*, traducere din limba greacă de sârdariu Vasile Drăghicel, Iași, 1840.

otoman, la Școala domnească din Iași pînă în anul 1809. În timpul răscoalei lui Tudor Vladimirescu și a invaziei turcești în țările române, din aceeași sursă îl aflăm „credincios patriei, n-am fugit precum alții au fost peste hotare în bejenie ci slujind obștei după doi ani adică la 1822, s-au rînduit domnul țării pi fostu Ioan Sturza voievod, carele știind necruțatele mele slujbe ne-au înaintat la rangul de căminar“. Această consemnare autobiografică ni se pare scrisă într-un stil exersat de cronicar și regretăm, că nu sînt relatate „necruțatele slujbe“ ale lui Pavel Cristea, pentru că ele ar contura desigur tabloul istoric al Moldovei cuprinsă de mișcarea eteristă și de invazia otomană precum și ecoul pe care l-a avut răscola lui Tudor Vladimirescu în Moldova. Mai tîrziu, prin căsătoria cu Ana Candiano din familia Coroi, proprietară la Tamași — Bacău, devine proprietar al moșiei Chetriș.

Pe moșia Chetriș, alături de curțile boierești⁹, a ridicat în anul 1833 prima dintre ctitoriile sale, biserica cu hramul Nașterii Preacuratei Fecioare. Biserica își păstrează și astăzi structura originală. Construcție solidă, cu ziduri foarte groase, lipsită de pisanie, această biserică are ca singur element de datare o icoană semnată și datată de meșterul Ioniță Zugrav — 1833, an în care de altfel a fost sfințită biserica. În sprijinul celor afirmate ne folosim de scrisoarea Episcopiei Roman din 1833, oct. 1, prin care se aduce la cunoștința Protoieriei Bacău că „după arătarea ce ne-au făcut dumnealui căminar Pavalache — Pavel Cristea — de acolo pentru biserica ce au făcut din nou la satul dumisale Chetrișu... să scrie oucercmiei tale să săvîrșești sfințirea apei“¹⁰. În biserică se păstrează cele două portrete ale ctitorilor Pavel și Ana Cristea lucrate în ulei pe tablă, poate opere ale aceluiași Ioniță Zugrav, precum și cripta ctitorilor. Nu ne putem pronunța asupra autenticității portretelor, deși e posibil să fie ulterioară consemnarea lor în alfabetul latin.

Pentru cea de a doua ctitorie, în ordine cronologică, biserica din satul Izvoare, datele cunoscute pînă acum sînt contradictorii. În Dicționarul geografic al județului Bacău, Ortensia Racoviță menționează anul 1802¹¹, dată la care boierul Pavel Cristea nu și-ar fi putut atribui ridicarea bisericii „la satul Izvoarele tot moșiea noastră... lăcaș cu hramul Sfinților Voievozi“¹². Satul Izvoare putea fi confundat cu un alt sat omonim din județ, însă elementele geografice se suprapun cu cel deținut de Pavel Cristea la mijlocul secolului XIX. Nu ne putem opri nici asupra datei pe care o consemnează Grigore Tabacaru în monografia sa¹³, întrucît biserica din satul Izvoare păstrează elemente de datare mai vechi decît anul 1846, pe care trebuie să le luăm în considerație. Primul element care fixează limita inferioară a construirii bisericii și care se păstrează în perfectă stare, este un clopot gravat în alfabet chirilic cu următorul text: „Acest clopot s-au dăruit de dum-

9 Informație de la preotul Mihai Țărălungă din satul Chetriș, căruia îi mulțumim și pe această cale.

10 Muzeul jud. Bacău, inv. 130.

11 O. Racoviță, *Dicționarul geografic al județului Bacău*, București, 1895.

12 Arh. St. Bacău, doc. X/107.

13 Gr. Tabacaru, *Fondatorii (ctitorii) bisericilor din Bacău*, *Ateneul cultural*, 1925, p. 8.

nealui Chir Constantin Petrovici Neguin Popio din orașul Brațului ca să fie spre pomenire vecinică la anul 1827¹⁴. Nu se cunosc împrejurările în care acest clopot a intrat în posesia bisericii din Izvoare. Executat la o dată pe care noi o credem anterioară construirii bisericii, acest clopot donat probabil altui lăcaș religios, a intrat în posesia bisericii din Izvoare în împrejurări necunoscute. Nu socotim prezența lui ca un element care să sprijine ipoteza construirii bisericii în jurul anului 1827, (și deci anterioară celei din Chetriș) ci mai sigur un element care nu ne permite să coborâm sub această dată ridicarea ei în satul Izvoare. S-ar putea ca tradiția potrivit căreia catapeteasma bisericii din Izvoare ar proveni din satul Tamași¹⁴ de la proiectata biserică a banului Manolache Coroi, să-și găsească confirmarea în existența clopotului la această biserică. Pentru datarea ei sursa exactă ne-o oferă tot însemnările ctitorului care o consemnează ca fiind la o dată ulterioară celei din Chetriș¹⁵. Înzeștrind biserica cu obiecte de cult și cărți religioase, ctitorul are grijă să le consemneze. Astfel pe un triod am găsit această însemnare: „ Acest triod l-am cumpărat iarăși pentru biserica me zidită de mine pi moșia me Izvoarele de la ținutul Bacăului cu hramul Sfinților Voievozi pentru veșnica me și a numelui meu pomenire, ca unui ctitor fundamentului ce ne aflăm acestui sfânt lăcaș. Pentru aceasta iscălim Pavalache Cristea și Anica Cristea, 1844, ghenar 8”.

Un octoih donat în același an este la fel adnotat: „biserica me zidită de mine pi moșia me Izvoare, hramul Sf. Voievozi, 1844”. Dintre obiectele de cult donate acestei biserici se păstrează un potir gravat cu următorul text „acest potir este făcut pentru biserica a satului Izvoare de lângă Bacău, an 1850” și un disc semnat „Pavel și Ana, 1850”. Biserica din Izvoare, mai modestă arhitectonic decât cea din Chetriș este construită din cărămidă, are o singură turlă din lemn, iar în interior se păstrează catapeteasma originală din tablă.

În concluzie, considerăm că biserica din Izvoare a fost ridicată la o dată pe care n-o putem fixa decât în intervalul 1833-1844.

Moșia Izvoare este lăsată prin testament fiicei sale adoptive, Catinca Cristea, numai cu dreptul de uzufructuară, urmînd ca la moartea acesteia, dacă nu vor exista urmași, să fie remisă spitalului creat la Bacău prin donația spătarului Pavel Cristea.

Ultima construcție religioasă la care Pavel Cristea aduce o importantă contribuție, biserica Sf. Nicolae din orașul Bacău, a devenit, datorită poziției și proporțiilor sale, catedrala orașului.

În monografia sa¹⁶, Costache Rădu nota că „la 1847 căminarul Pavalache Cristea și protopopul Enache Petrovici făcu biserica Sf. Negulai”. Prezența protoiereului indica o listă de subscripție publică a enoriașilor băcăuani prin care „mulți din negustori a ajutat cu ce au putut la facerea bisericii”¹⁷. Exagerînd proporțiile contribuției sale

14 Informație de la preotul Gheorghe Apăvăloaie căruia îi mulțumim și pe această cale pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție inventarul bisericii.

15 Arh. St. Bacău, doc. cit.

16 Rădu Costache, *Bacăul de la 1850—1900*, Bacău, 1906, p. 69.

17 *Ibidem*, p. 69.

la ridicarea acestei biserici, Pavel Cristea nota în același testament cu preambul autobiografic din anul 1852, oct. 20 că, „nu mai puțin am contribuit ca epitrop ce mă aflu de douzeci de ani mai bine și la biserica cu hramul Sf. Ierarh Nicolae, de aici din Bacău a cărui zidire la ace întii piatră de temelie au fost de mine și soția me ... și sfințindu-se biserica la anul 1848”¹⁸.

Intrucît și testamentul și inscripția de pe clopot care se păstrează și astăzi în turla bisericii, cu următorul text „acest clopot s-au vărsat cu 400 de ocă cu căpital adunat de milostenie prin stăruința și ajutorul de epitropu bisericii Sf. Ierarh Nicolae din tîrgul Bacău, anume iconom Enache Petrovici și spătarul Pavel Cristea mestecat de chir Constantin Dimitrie spre pomenirea miluitorilor în veci amin. Anul de la H.C. 1848, iunie 29”¹⁹, menționează același an 1848, credem că nu mai e necesar să oscilăm între datele atribuite pînă acum acestei construcții²⁰.

De altfel, acceptarea acestei datări coroborează cu un document aflat în fondul Episcopiei Roman, emis în anul 1845, iunie 9, de Protoieria Bacău, relativ la arhitectul Ioan Făgăraș, „care zidește biserica Sf. Nicolae de aici din Bacău”²¹. Intrat în conflict cu cîțiva boieri băcăuani, pentru că nu-și onorase obligațiile, același arhitect este menționat într-un memoriu adresat Isprăvniceii Bacău la 10 ianuarie 1846, „că se află în Bacău și s-ar găsi găzduit la dumnealui căminar Pavala-che”²². Relațiile boierului Pavel Cristea cu arhitectul Ioan Făgăraș, exprimă rolul preponderent pe care l-a avut cel dintîi în ridicarea noii biserici Sf. Nicolae din orașul Bacău. Atribuindu-și în anul 1852, oct. 20, dată la care redactează testamentul menționat, calitatea de epitrop al acestei biserici, exercitată peste 20 de ani, Pavel Cristea ne confirmă existența unei vechi biserici cu același hram, pe care Nicolae Iorga o menționează ca existentă în secolul XVI²³, și asupra căreia boierul băcăuan și-a exercitat calitatea de epitrop în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

În sprijinul acestei afirmații menționăm documente ce se află în fondul Arhivelor Statului din Bacău, autentificate cu pecetea în fum a bisericii Sf. Nicolae, executată în anul 1843, dar aplicată pe documente mai noi. Intervalul de folosire a unei peceti este uneori mai larg, de aceea nu ne surprinde că această pecete s-a aplicat pe un izvod de cheltuieli de înmormîntare din anul 1858²⁴. Nu putem admite că această pecete cu textul „Bs. tîrgul Bacăului H. C. Nicolae 1843” ar constitui un argument pentru coborîrea vechimii actualei biserici, ci confirmă indubitabil existența unei biserici vechi, cu același hram, funcțională pînă după anul 1843, pe locul sau în apropierea căreia s-a ridicat biserica Sf. Nicolae.

18 Arh. St. Bacău, *doc. cit.*

19 Gr. Grigorovici, *Bacăul din trecut și de azi, Bacău, 1933, p. 57*

20 O. Racovitză, *op. cit.*, p. 88 Gr. Tabacaru, *op. cit.*, p. 8; Gr. Grigorovici, *op. cit.*, p. 57.

21 Arh. Episc. Roman, dos/1845, f. 78.

22 Arh. St. Iași, dos. 57, Tr. 1318, op. XIII/1491, f. 2.

23 N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, București, p. 191.

24 Arh. St. Bacău, doc. XI/44 din 1858, iulie 19, doc./72 din 1859, iulie 23.

Avându-și casele din Bacău în apropiere, Pavel Cristea și-a putut exercita cu ușurință calitatea de episcop. De fapt, și pe acest lucru ne întemeiem convingerea că vechea biserică a târgului Bacău cu hramul Sf. Nicolae a existat în imediata apropiere a ctitoriei sale. Săpăturile arheologice efectuate în curtea actualei biserici, al căror raport îl așteptăm cu interes, vor fi edificatoare. Sau a existat o biserică veche, ale cărei temelii s-au decapat recent în curtea catedralei Sf. Nicolae și care a funcționat până spre sfârșitul primei jumătăți a secolului al XIX-lea, sau temeliele vechii biserici Sf. Nicolae care exista încă în anul 1843, pot fi găsite în apropierea actualei biserici. Înclinăm pentru prima ipoteză dat fiind situarea lor într-un perimetru prea restrâns.

Hotărîrea sa, potrivit căreia casele goale și celelalte părți de moșie vor rămîne în folosul spitalului²⁵, este mai evidentă și mai concretă în ultimul său testament, redactat în anul 1855, azi pierdut, dar cu care luăm cunoștință prin intermediul legatarilor testamentari (epitropi în actele contemporane) instituți de Pavel Cristea.

Spitalul din Bacău, întemeiat din inițiativă particulară²⁶, a funcționat mai mult de 48 de ani²⁷ în casele donate de Pavel Cristea. Într-o listă din anul 1848, noiembrie 5, care inserează circa 680 de case existente în Bacău la acea dată, n-am găsit menționate casele lui Pavel Cristea în cuprinsul celor 3/4 lizibilă din ea. Testamentul din 1852 le consemnează și desigur ele au existat și cu patru ani în urmă. După moartea lui Pavel Cristea cei îndrituiți urmăresc finalizarea inițiativei sale. Într-un memoriu adresat Primăriei Bacău²⁸ este subliniat faptul că „obștește este cunoscută dispoziția care a fost [dat] răposatul spătar Pavel Cristea consfințind cea mai mare parte a avutului său întru înființarea în casele sale din orașul Bacău a unui spital în care pătîmînda omenire să-și găsească azilul și lecuire”. Constituind desigur o clauză a donației, spitalul va purta aproape 100 de ani numele donatorilor „Pavel și Ana Cristea”.

Aproape în același timp, sendarul Grigore Busuioc din Bacău, trata cu Epitropia Generală a Casei Spitalelor și Ospiciilor Sfîntul Spiridon din Iași, pentru înființarea unui spital în Bacău, întrucît donația lui Pavel Cristea nu intrase în vigoare, luînd măsuri ca: „nu cumva după săvîrșirea din viață și a me să nu se ivească vreo negîndită reclamație precum am avut prilejul a vede chiar acum că s-au ivit asupra testamentului răposatului spătar Pavel Cristea destinat tot pentru asămîne spital în casele sale și cu o înzestrare de moșii cu venit peste 800 galbeni”²⁹. Epitropiei Generale îi este remis testamentul serdarului Grigore Busuioc, potrivit căruia „părțile noastre de moșie din hotarul Ilieștii, Ardeoani și Bereștii arătate la litera A, cu toate acareturile ce se află pe dînsese și cu toți țiganii robi, arătate la litera B, iar acareturile aflate în locul lor, afară numai de posesia lor din lăuntru

25 Arh. St. Bacău, *doc. cit.*

26 P. Pruteanu, *Contribuții la istoria spitalelor din Moldova* București, 1957, p. 15.

27 C. Radu, *op. cit.*, p. 42.

28 Arh. St. Bacău, Fond Primăria Bacău, dos. 12/1857, f. 102.

29 Arh. St. Iași, Fond Epitropia Generală a Casei Spitalelor Sf. Spiridon, Iași, dos. 321/1852-1882, f—9.

caselor și edicurilor gospodărești să se dea spitalului ce are a se înființa aicea în Bacău sub îngrijirea Generalniciei Epitropiei a Ospitalelor Sf. Spiridon din Iași totodată și sub privegherea Eforiei acestui târg Bacău”³⁰. Imediat după moartea lui Pavel Cristea (înainte de 24 aprilie 1856) între moștenitoarea spătarului și Epitropia Spitalului a intervenit un proces de lungă durată, în care interesele legitime ale municipalității orașului Bacău au fost apărate în fața instanței judecătorești de ilustrul om de stat Mihail Kogălniceanu. Într-o copie după un opis de documente predate Primăriei de aga Dimitrie Strat, primul epitrop al spitalului, la 20 decembrie 1867 (data la care Primăria administra încă veniturile spitalului) figurează și „actul de alcătuire a domnului Kogălniceanu din 15 iulie 1858”³¹, prin care se probează că au primit suma de 1200 galbeni”, onorariu ce i se cuvine pentru procesul în care a apărat interesele municipalității Bacău, proces câștigat în cele din urmă. În același an, la 1 octombrie, Mihail Kogălniceanu donează Primăriei Bacău „jumătate din onorariul conținut de alcătuire”³².

Crearea spitalului din Bacău, târăgănată din cauza procesului cu moștenitoarea spătarului Pavel Cristea, este grăbită de interesul manifestat de Primărie care presează Ministerul de Interne pentru a grăbi înființarea spitalului din Bacău. La rîndul său Ministerul de Interne comunica la 2 aprilie 1859 Epitropiei Generale, că „în raportul ce s-au primit de la municipalitatea târgului Bacău sub nr. 192 luîndu-se lămuriri că răposatu spătaru Pavel Cristea și soția sa Anica din acel târg, prin testamentul ce au lăsat, au hotărît a se înființa și un spital pentru adăpostirea bolnavilor pătimași sub direcția acei onorabile Epitropii și a municipalității de Bacău. Ministerul acesta al trebilor din lăuntru voind a ști ce lucrare au să înaintat ace onorabilă epitropie pără acum, în cazul acesta o folosește ca să binevoiască a să împărtăși asămîne lămurire spre a să pute regula lucrarea cuvenită”³³. Urmărind traducerea în fapt a acestei necesități majore în orașul Bacău, Primăria preia inițiativa creării spitalului înainte de a fi clarificată situația lui juridică și financiară. De altfel la data cînd ce purtau aceste discuții, în Bacău funcționa deja spitalul³⁴.

Pînă în anul 1868 spitalul este administrat de Primăria municipiului Bacău. Din august 1868 administrarea spitalului este cedată Comitetului Permanent al Prefecturii Bacău, care va apăra, în continuare, în procesul menționat, opera caritabilă a celui care s-a gîndit să întemeieze spitalul din Bacău.

În anul 1868, Epitropia Generală a Spitalelor și Ospiciilor Casei Sf. Spiridon, mare instituție medicală care avea sub patronajul său cele mai multe spitale din Moldova, îndrituită prin testamentul serdarului Grigore Busuioc să întemeieze spitalul din Bacău, cere Primăriei orașului Bacău³⁵, să-i permită să-și exercite drepturile de admi-

30 *Ibidem*, f. 70.

31 Arh. St. Bacău, Fond Primăria Bacău, dos. 39/1868, f. 2.

32 *Ibidem*, f. 2.

33 Arh. St. Iași, Fond Epitropie Generală, dos. cit. f. 139.

34 C. Radu, *op. cit.*, p. 42.

35 Arh. St. Bacău, dos. 39/1868—1885 f. 2.

nistratoare a spitalului creat în casele spătarului Pavel Cristea. Asupra acestui lucru revine printr-o altă adresă din același an, rămasă ca și prima fără răspunsul scontat.

Începînd din anul 1899 spitalul este preluat din nou de Primărie, care hotărăște, în anul următor, construirea unui nou local corespunzător nevoilor actuale legate de dezvoltarea economică și socială a orașului. Este fixat locul pe care încep să se facă exproprieri de case, „se întoarnice planul și devizul dar lucrarea a fost mult tărăgănată”³⁶. Construirea actualei aripi centrale a Spitalului Unificat Bacău a început abia în anul 1906, iar peste douăzeci de ani a fost etajat³⁷. Spitalul a funcționat mai bine de 48 de ani în casele rămase de la donatori pe strada care a purtat o vreme, în semn de recunoștință, numele lor, Pavel și Ana Cristea.

Casele donate de serdarul Grigore Busuioc au fost închiriate și în ele a funcționat „Școala a II-a de băieți”³⁸, venitul chiriei fiind vărsat în bugetul spitalului.

Spitalul s-a întreținut în perioada discutată din venitul moșiilor donate la care se adaugă alocațiile Consiliului Județean și ale Primăriei, alocații bugetare care se ridică la circa $\frac{2}{3}$ din bugetul spitalului. Spre exemplificare prezentăm bugetul spitalului dîn Bacău pe anul 1865 :³⁹

— Din veniturile Consiliului Județean	25.900 lei
— Din veniturile comunei Bacău	20.944,35 lei
— Din veniturile moșiei Chetrișu rămasă de la răposatul Pavel Cristea	12.000 lei
— Procentu din indemnizația răscumpărării pămîntului de la locuitorii ponțași	2.000 lei
— Din veniturile moșiilor Ilieștii și Rîpa Epiei rămase de la răposatul Grigore Busuioc	7.000 lei
T o t a l	67.844,35 lei

Totalul de 67.844,35 lei a fost astfel defalcat :

- 22.654,10 pentru 30 bolnavi
- 42.630,00 salarii
- 3.700,00 mobilația, depășindu-se cu foarte puțin fondul alocat.

În anul 1906 cînd își scria monografia, Costache Radu specifica funcționarea spitalului cu un număr de 40 de paturi.

După împrăștierea clăcașilor, prin legea rurală din 1864, întreținerea spitalului este asigurată, în afara alocațiilor menționate de veniturile bonurilor rurale primite ca despăgubire pentru moșiile expropriate, precum și din venitul moșiilor neexpropriate, proprietate a spitalului. Contrar clauzei testamentare, moștenitoarea lui Pavel Cristea

36 C. Radu, *op. cit.* p. 42.

37 Cr. Crînorovici, *op. cit.*, p. 42.

38 Arh. St. Bacău, Fond Primăria Bacău, dos. 39/1868—1883, f. 17.

39 Idem, Fond Primăria Bacău, dos. 95/1865, pach. 66, f. 7.

a vîndut înainte de anul 1906 moșia Izvoare care urma să intre în patrimoniul spitalului⁴⁰.

În fondul Primăriei Bacău se păstrează dosare care ilustrează modul cum se administra bugetul spitalului, cheltuielile făcute, situația cadrelor sanitare din orașul Bacău, statistici privind bolile și măsurile sanitare luate în această perioadă, însă acest lucru nu mai face obiectul atenției noastre. Am încercat să conturăm situația în care din inițiativa lui Pavel Cristea s-a înființat la Bacău un spital care să fie în folosul populației orașenești, într-o vreme cînd nu funcționa decît un mic spital evreiesc.

Socotim necesară și lăudabilă inițiativa lui Pavel Cristea care și-a legat numele de crearea spitalului din Bacău, ctitorie care îl leagă de propășirea socială a orașului Bacău în epoca modernă.

LE SPATHAR PAVEL CRISTEA — FONDATEUR A BACĂU.

Résumé

L'auteur présente l'activité de fondation de Pavel Cristea développée au milieu du XIX-e siècle. Au commencement d'ordre religieux, cette activité est finie par la création de l'hôpital de Bacău, initiative qui répondait à une nécessité majeure d'ordre sociale. L'élévation des églises des villages Chetrișu et Izvoarele, la contribution substantielle à l'élévation de l'église St. Nicolaie et la construction de l'hôpital de Bacău, lient définitivement le nom de Pavel Cristea de celui de ses fondations.

⁴⁰ C. Radu, *op. cit.* p. 41.